

Ján Čarnogurský

Ak tieto texty o strednej Európe v Literárnych novinách majú byť zatiaľ poslednou kapitolou akademických diskusií o strednej Európe, potom predposlednou kapitolou bola diskusia, ktorú začal Milan Kundera svojim textom v New York Review of Books v roku 1984 s charakteristickým názvom Tragédia strednej Európy (New York Review of Books, Volume 31, No. 7). Kundera vtedy napísal, že strednú Európu nemožno vymedziť hranicami, tie sa menia, ale kultúrou. Kultúra strednej Európy je osobitná, tá ju drží spolu. Tiež napísal, že jeho článok nie je proti Rusku (vtedy Sovietskemu zväzu), aj keď bol. Stredná Európa vtedy patrila takmer celá do sovietskeho bloku, výrazne to pozmenilo jej kultúru, vzdialilo ju od západnej Európy a jej kultúry a najmä v tom videl Kundera tragédiu strednej Európy. Dnes je situácia iná. Sovietsky zväz neexistuje a Rusku Západ ukrajuje z jeho sféry vplyvu jeden štát za druhým. Budem preto písať o strednej Európe len na základe porovnania horizontu Kunderovho článku a teraz. Zmena je tak dramatická, že mohla by čo-to odhaliť o strednej Európe. Diagnózu strednej Európy počnúc Palackého listom do

Frankfurtu cez viedenských literátov a skladateľov, Dobrého vojaka Švejka, Bélu Bartóka a ďalšie postavy živé aj literárne ponechám iným. Stredná Európa nie je len kultúra. Stredná Európa je odolnosť jej obyvateľov, samozrejme opierajúca sa o kultúru. Nepôjdem ďalej do minulosti, ale nemecký wehrmacht sa na západe Európy nestretol so žiadnym významnejším rezistenčným hnutím. V Poľsku po celú vojnu bojovala s okupantmi Armija krajowa a Armija ludowa, v protektoráte uskutočnili úspešný atentát na Heydricha, jediný svojho druhu v okupovaných krajinách, Slovensko je osobitný prípad, ale po roku 1943 sa tu rozvíjalo partizánske hnutie, Maďarsko je celkom osobitný prípad. Po vojne Západ nemal silu nedať strednú Európu Stalinovi, ale neviňme len Západ. Po vyhnaní miliónov Nemcov z východu a stoviek pozabíjaných – koľko ich bolo? – len v Československu východné krajiny strednej Európy si nemohli dovoliť dištancovať sa od Sovietskeho zväzu. Predsa Sovietsky zväz bol po vojne najsilnejšou mocenskou oporou odsunu Nemcov na západ. Pre Československo boli štyri desaťročia príslušnosti k sovietskemu bloku platbou za etnické zjednotenie Česka. (Pre Slovensko Nemci neboli

až tak veľký problém). Prokop Drtina, londýnsky tajomník prezidenta Beneša, opísal prijatie u Beneša ministrov, ktorí vo februári 1948 podali demisiu v snahe povaliť komunistov. Keď zistili, že Jan Masaryk nepodal demisiu a Gottwaldova vláda si udržala väčšinu, navštívili prezidenta Beneša a žiadali ho, aby ich demisiu neprijal, a tak zachoval aspoň dovtedajšie pomery. Beneš ich prijal chladne, takmer sa s nimi nerozprával a ich demisiu prijal. Beneš poznal najlepšie nové geopolitické pomery v strednej Európe. Až neskôr, keď už povojnové pomery pominuli, Maďari a Poliaci povstali v r. 1956, Česi a Slováci v r. 1968 a v r. 1989 komunizmus v strednej Európe padol.

Z vojny vyšla stredná Európa geopoliticky veľmi dobre. Poľsko sa síce územne posunulo na západ, ale z etnicky nehomogénneho štátu sa stalo etnicky homogénnym štátom a z hľadiska mocenského potenciálu má azda najlepšiu polohu vo svojich dejinách. Československo získalo naspäť svoje pôvodné hranice, dokonca navyše získalo tri dediny na rozšírenie bratislavského predmostia. Maďarsko stratilo územia, ktoré získalo ako dar Hitlera za vojnové spojenectvo až do trpkého konca, ale inak stratilo len tie tri dediny pre Slo-

FOTO: PROFIMEDIA.CZ

vensko. Rakúsko sa obnovilo vo svojej habsburgovskej samostatnosti a mohlo vystupovať ako prvá obeť Hitlera. S čím v Moskve asi po vojne nerátali, stredná Európa získala dve nové historické spojivá. Najskôr to bola spoločná účasť na odsune Nemcov (okrem Rakúska) a potom spoločný odpor proti príslušnosti do východného bloku. Nevraživosť každého proti každému, dovtedy dominujúca v strednej Európe takmer zmizla. Od konca 60-tych rokov sa začali vynárať v strednej Európe disidenti a vystupovať ako spojenci. Západná tlač mohla uverejňovať spoločné vyhlásenia poľských, československých, východonemeckých a maďarských disidentov ku rôznym otázkam. Stretnutia disidentov v lese na hranici zostávajú dodnes epepejou. Disidentov nebolo v jednotlivých krajinách veľa, ale bolo ich viac než komunistov ochotných brániť komunizmus a podstúpiť pritom akékoľvek riziko. Postupne vyrástol ďalší magnet pre národy strednej Európy – integrácia Európy, do ktorej sa chceli zaradiť. Takto sa začala rodiť nová stredná Európa, zjednotená tentoraz slabosťou svojho komunizmu a obdivom voči Západu. Milan Kundera napísal vo svojej eseji, že v strednej Európe Boh uvoľnil miesto kultúre. Smiešne. Najväčším hrdinom

strednej Európy na záver komunizmu a začiatok demokracie sa stal poľský pápež Ján Pavol II. Jeho návštevy rodného Poľska dvíhali celú strednú Európu. Katolícke prostredie v Poľsku bolo najväčšou oporou opozície proti režimu, rovnako na Slovensku a dokonca v ateistickom Česku jeden z troch hovorcov Charty 77 bol vždy z kresťanských kruhov. Aj vo východnom Nemecku sa demonštranti najskôr zhromaždili v protestantských kostoloch a potom tiahli „na barikády“. Keď to všetko pozoroval Adam Michnik, musel napísať knihu Cirkev a ľavica.

Potom prišiel pád komunizmu a dovtedajšie túžby sa začali uskutočňovať. Jadro strednej Európy vytvorilo voľné zoskupenie visegrádska skupina a čoskoro všetci vstúpili do dnešnej Európskej únie, NATO a ďalších pôvodne západných organizácií. Iniciatíva na vytvorenie visegrádskej skupiny patrí Václavovi Havlovi. Dosiahnutie cieľov zo zápasu s komunizmom vytvorilo vákuum. Čo má byť ďalším cieľom? Možno ešte hovoriť o strednej Európe, keď všeobecným rámcom je globalizácia, čiže americká dominancia? Ukazuje sa, že v hospodárstve stredná Európa aspoň trochu funguje. Keď sa pre domácich podnikateľov stane domáci trh

malým, spravidla najskôr prenikajú do susedných krajín a tam ich neprijímajú ako celkom cudzích. Teraz by mala udrieť hodina Kunderovej kultúry, ale akosi neudiera. Krajiny strednej Európy sa oboznamujú s umelcami potlačenými za komunizmu, vychádzajú preklady Sándora Máraia, Cseslawa Milosza, českých autorov potlačených po pražskej jari a to je asi tak všetko. Stredoeurópsku kultúru ako osobitný fenomén nikto nepozná. Nanajvýš ak kuchyňu. Politicky je visegrádska skupina schopná sa zjednotiť pri domáhaní sa viac peňazí z Bruselu. Žiadnu skutočne politickú iniciatívu doteraz nevyvinula a asi nie je ani schopná vyvinúť. Často je v niektorej krajine V4 pri moci vláda, ktorá neskrýva rozpory s vládou inej krajiny V4 a akcieschopnosť celej skupiny je potom ochromená. Visegrádska skupina existuje, pretože Západ si želá, aby existovala. Keď želanie Západu pomíne, pomíne aj visegrádska skupina.

V strednej Európe povstal jeden nový fenomén. Objavilo sa samostatné Slovensko. V 19. storočí uhorský predseda vlády vyhlásil, že slovenský národ neexistuje. V Československu nominálne Slovensko existovalo, ale nikto to nebral vážne a bežní obyvatelia iných krajín hovorili len o Čechoch. Osamostatnenie sa Slovenska je jedným z dôsledkov porážky komunizmu. Dve desaťročia existencie samostatného

Ján ČARNOGURSKÝ

Autor je bývalý premiér a ministr spravodlnosti SR.

Politicky je visegrádska skupina schopná sa zjednotiť pri domáhaní sa viac peňazí z Bruselu. Žiadnu skutočne politickú iniciatívu doteraz nevyvinula a asi nie je ani schopná vyvinúť.

Slovenska sú príliš krátke na vynášanie súdov. Napriek tomu možno konštatovať, že porovnateľné ukazovatele s inými štátmi naznačujú, že Slovensko bude obohatením strednej Európy, a to sa autor tohto textu snaží odpútať od svojej národnej príslušnosti.

Stredná Európa stojí pred novou skúškou. Vystupňované napätie medzi Ruskom a Západom sa bude prenášať do strednej Európy ako tlak na jej rozdelenie. Už dnes je rozdiel medzi postojom k Rusku na jednej strane Poľska, na druhej strane Česka, Slovenska a prekvapujúco aj Maďarska. Ak tento proces bude pokračovať, začal by sa modliť k Bohu aj Milan Kundera.